

Lars Bonnevie

EUROPÆISK KONTRA NATIONAL PROVINSIALISME

Vi befinder os i en verden præget af paradokser, ofte i en sådan grad at vi ikke bemærker disse paradokser eksistens men tænker og handler ud fra den forestilling, at de ikke eksisterer. Paradokser er besværlige at håndtere, da de på samme tid opmuntrer til eftertanke og lammer den ved deres hensynsløse tilsidesættelse af nedgroede forestillinger og vaner. Her mod slutningen af årtusindet er det for eksempel på mode at henvise til en ny verdensorden i tide og utide ud fra den præmis at den gamle er brudt sammen. Paradokset består nu i at det snarere er den gamle verdensordens fremtrædelsesformer der er kollapsede, og ikke denne ordens væsen, hvilket vi hver dag ville kunne iagttage, hvis det ikke var så forbandet ukomfortabelt at gøre det, at vi hellere lader være. Om en ny himmel og en ny jord er der ingenlunde tale.

Det samme gælder det transnationale litterære rum forfattere i dag angiveligt opererer i. Det er svært at forestille sig dette som andet end grænseløst, udflydende og uden holdepunkter, omtrent som det virtuelle rum vi færdes i på Internettet. Her er paradokset at vor diskurs tager afsæt i det stik modsatte, nemlig i den europæiske litteraturs markerede, begrænsede rum, der kan takke nationalstatens tilblivelse for sin opståen og eksistens. Og paradokset bliver ikke mindre af at de samme nationalstater som denne litteratur står i et symbiotisk forhold til, er under afvikling i enhver henseende. I denne grænsetilstand som den spanske forfatter Luís Sanpedro kalder det fænomen, at noget gammelt er ved at gå til grunde, og at det ikke er muligt at få øje på noget nyt undtagen som fremskrivninger af det fortidige, ligger der også et spændingsfelt som påkalder sig opmærksomhed.

Gennem det meste af historien har litteraturen slet ikke haft brug for et nationalt defineret rum at udfolde sig i men derimod for et sprog som transportmiddel for en intellektuel kultur der definerede sig som

international. Kirken havde næppe haft succes, hvis aramæisk havde været dens officielle sprog og ikke græsk og latin. Igennem hele antikken og det meste af den europæiske middelalder betragtes sproglig og litterær universalisme som noget så selvfølgeligt at de færreste gider diskutere alternativerne. De lokale sprog var ikke andet end idiomer, folkelige dialekter, der langsomt arbejdede sig ud af mørket i takt med ændrede magtrelationer, hvis de overhovedet nåede så vidt. Det lokale sprogs udbredelse kunne blive betydelig, hvis det var en stormagts befolkning der talte det, som fransk eller engelsk, men det havde ikke nævneværdigt med nationalisme at gøre, da ingen anede eller interesserede sig for, hvad en nation var før 1789. Desuden var referencerammerne alt andet end nationale. De var tværtimod universalistiske. Jerusalem, Athen, Rom og Firenze repræsenterede alt hvad der var værd at vide noget om eller beskæftige sig med for dem der satte dagsordenen.

Når universalisme i kulturen og kunsten problematiseres i dag, skyldes det naturligvis ændringerne i det politiske landskab. Når det samme gælder interessen for det partikulære, det specifikt etniske, har det præcis de samme årsager, så her er paradokset altså atter manifest. Vi frygter og tiltrækkes af begge dele fordi begge dele findes i os selv. I den udstrækning forfatteren er en seismograf for sin tid og ikke blot for sig selv, vil dette paradoks være det fundament, han under stadige anfægtelser skriver ud fra. Spørgsmålet er nu om begreber som universel og etnisk er brugbare som udtryk for forfatterens dilemma, om de dækker den virkelighed nutidens forfattere skriver i, eller om det blot er en gammel problemstilling der hales frem i en periode, hvor vi har problemer med at finde orienteringen. Det er svært for mig at sige noget om uden at komme ind på de erfaringer jeg selv har gjort i den sidste fjerdedel af dette århundrede, som forfatter og som deltager i debatten.

Jeg boede engang nogle år i Afrika, nærmere betegnet i en landsby i udkanten af Kalahari, hvor jeg arbejdede for regeringen men ikke havde mere at bestille end at der var masser af tid til at iagttage, hvad der foregik omkring mig og i mig selv. Jeg var også den eneste hvide mand blandt tyve tusinde sorte, hvilket repræsenterede en klar forskel såvel i hudfarve som i antal. Det ville have været mærkeligt andet, hvis

jeg ikke under disse omstændigheder havde tænkt over min identitet og den civilisation jeg repræsenterede over for den kultur, jeg var omgivet af. Jeg ville have foretrukket at definere mig som dansker, eftersom jeg er født og opvokset i Danmark, men det fik jeg ikke lov til. For afrikanerne der ikke havde nogen forestilling om Danmark og heller ikke interesserede sig for at få det, var det hele meget enkelt. Jeg var europæer og kom fra et kontinent hvor alle talte engelsk, og hvor alle var rige. For dem var jeg et omvandrende bevis på at der fandtes en verden, hvor der ikke var ørken, underudvikling og fattigdom, og mine forsøg på at forklare dem at der også i Europa, ja selv i Danmark, fandtes elendighed, prellede ganske af på dem. Jeg var altså den residerende europæer. Da der ikke var andre europæere jeg kunne spejle mig i for at få bekræftet min nationale egenart som dansker, faldt jeg til føje. Jeg blev europæer, og som tiden gik, syntes jeg også selv at forskellene mellem de forskellige europæiske folks måde at forholde sig til tilværelsen på var ret ligegyldige sammenlignet med lighederne.

Så begyndte jeg at skrive. Jeg tror at kunne prale med at jeg er den eneste danske forfatter, der ikke blot har skrevet en bog i Afrika men også fået den udgivet, mens jeg boede der. Det var novellesamlingen "Afskedens videnskab", hvis historier bevæger sig frit i tid og rum, og kun få af dem har noget med Afrika at gøre. De fleste handler til gengæld om en eller anden form for eksil. Det var naturligvis en afspejling af min egen situation bortset fra at jeg selv havde valgt eksilet, og at det i grunden passede mig udmærket. Det indre eksil er under alle omstændigheder et eksistensvilkår for en forfatter, ellers er han blot propagandist. I eksilet har man kun sin medbragte kulturelle bagage at holde sig til og en god anledning til at tænke over, hvor mellemfolkelig man egentlig er, især i en tid hvor mellemfolkelig forståelse er blevet et kosmetisk slogan der dækker over alt det, vi ikke ønsker eller ikke trods nok så mange anstrengelser er i stand til at forstå.

Der var nemlig meget jeg ikke ønskede at forstå eller i hvert fald ikke at acceptere. Afrika er ikke et uskyldigt kontinent, og som europæer blev jeg nødt til at trække en grænse. Det var gennem skriveprocessen at jeg blev klar over, hvor europæisk jeg i grunden var. Hele min logik, min tankeverden og mine referencer i øvrigt havde rod i kategorier som vi europæere har udråbt til at være universelle, men

som i virkeligheden er dannet af en årtusindgammel europæisk historie. Den universalisme vi påberåber os, er globalt set provinsiel. Da bogen var udkommet, viste jeg den til mine afrikanske kolleger. De spurgte om den handlede om dem. Nej, sagde jeg, den handler om den kultur jeg kommer fra. De begyndte at snakke om noget andet. Jeg ville selv have gjort det samme i deres sted.

For mig har den nationale provinsialisme altid været underordnet den europæiske. Det er denne sidste jeg forholder mig til og er en del af, med alle de muligheder det indebærer for at acceptere eller forkaste dens fremtrædelsesformer, ja dens væsen. Der kan være al mulig grund til at sætte spørgsmålstegn ved de værdier der er en del af den europæiske arv, men det er som europæer jeg gør det. Som forfatter skriver jeg i denne kontekst, og det er mit forhold til resten af verden bestemt af. De nationale værdier jeg er blevet opflasket med, kommer alle mulige andre steder fra end just Danmark, og jeg ville ønske, ja har endda før i tiden bestræbt mig på at kunne hævde min europæiskhed på et dansk grundlag. Sproget hverken kan eller vil jeg løbe fra, heller ikke fra de adfærdskoder og vaner jeg i tidens løb er blevet spundet ind i og det i en grad, så jeg føler det naturligt at reagere ud fra dem. Men jeg kan som forfatter vurdere disse ting med det samme blik som djævelens advokat retter mod en alt for påfaldende hellighed. Når for eksempel en dansk forfatterkollega hævder at det er det usagte, det underforståede, der udgør et lands kultur, hører jeg alarmklokkerne ringe, for det er jo det samme som at afstå fra at kommunikere denne såkaldte kultur ud til omverdenen, det er en dragning mod lukkethed, det er almuefællesskabets bagtropskamp mod en problemfyldt udvikling, der her er tale om. Man rotter sig sammen mod de fremmede, både dem indenfor og udenfor landets grænser. Det usagte, det underforståede, der selvfølgelig eksisterer i enhver kultur, antager karakter af et etnisk fællesskab.

Dette sker fordi spørgsmålet om national identitet i løbet af den sidste generation er blevet kapret af fundamentalistiske nationalister blandt de forfattere og intellektuelle, som er bannerførere for en postuleret danskhed, en sær ideologisk konstruktion af tysk oprindelse, der først så dagens lys i det 19. århundrede. Den har præget dansk "folkeoplysning" som jeg snarere vil kalde folkefordummelse lige siden.

Vrøvl har der aldrig været noget oplysende ved. For antropologerne er det stadig en gåde, hvordan det lykkedes halvfjerds tusind bønder at bilde resten af befolkningen ind, at dansk kultur var en bondekultur med "Blut und Boden" og rødder i gammelnordisk mytologi og lutheransk kristendom på samme tid. I Danmark fremhæves Grundtvig af samme årsag som manden der gav danskerne en identitet, men jeg ser ham i stedet som katalysator for en kulturel katastrofe, hvis virkninger vi stadig trækkes med. Når man i udlandet undrer sig over, at et flertal af danskerne står skeptiske over for en større grad af europæisk fællesskab, er det Grundtvigs tilhængeres retrograde isolationisme der ligger til grund for denne holdning i langt højere grad end økonomisk og realpolitisk indsigt eller interesse. Det er den lyriske illusions sejr over almindelig sund fornuft, og det er en dyr fornøjelse.

Man kunne da spørge om jeg ikke som forfatter kan forankre min identitet i det nordiske i stedet for. Det ville jeg måske kunne, hvis det nordiske eksisterede, men det gør det ikke. I kulturel og dermed litterær forstand er skandinavisme en fiktion. Se blot på Nordisk Råds litteraturpris, hvis oprindelige hensigt det var at promovere det nordiske fællesskab, fordi alle forsøg på at skabe en nordisk forsvarsunion, et nordisk fællesmarked eller en nordisk atomvåbenfri zone led skibbrud. Formålet med at uddele prisen er at udbrede kendskabet til nordisk litteratur ved at oversætte vinderbogen til de andre nordiske sprog. Det bliver også gjort. Men bøgerne bliver ikke solgt og læst, end ikke i oversættelse, undtagen i de tilfælde, hvor bogen også slår an i resten af Europa. Nordboerne interesserer sig simpelthen meget lidt for hinanden. De kender heller ikke hinandens sprog, i hvert fald ikke så godt som engelsk, for engelsksproget litteratur bliver i stigende grad solgt længe før den bliver oversat.

Skulle man som udlænding danne sig et indtryk af nordisk litteratur og dermed åndsliv ud fra de bøger, der får Nordisk Råds litteraturpris - men det behøver man heldigvis ikke - bliver indtrykket af en provinsiel hjemstavns litteratur svært at komme uden om. Der er i reglen tale om en roman, eftersom lyrik går tabt i oversættelse, og den foregår ofte i provinsen eller vildmarken, hvor personerne udvikler sig under voldsomme anfægtelser og sjælekvaler, omgivet af en ubarmhjertig natur. Eller også er byen skueplads for de samme konflikter. Der er

megen sproglig underfundighed, megen snak og megen sorg, incest, voldtægt og mord, undertiden også en egen sørgmunter tonart. Men først og sidst er der tale om udvikling. Man kan sige at de nordiske folks iboende barnlighed reflekteres i det væld af romaner og digte, der handler om at blive voksen og få styr på tilværelsen. Der er ikke noget at sige til at færre og færre interesserer sig for den slags i vore dage, og at skandinavismens kulturprofeter river sig i hår og skæg af samme grund.

Der ville være grund til at glæde sig over at denne fællesskandinaviske dødssejler har fremtiden bag sig, hvis det ikke var fordi dansk litteratur *sui generis* afspejler præcis de samme tendenser. Vi er inde i en nostalgisk tilbageskuende periode, hvor det hverken er social eller politisk protest der er på dagsordenen, heller ikke store generelle spørgsmål endsige grænseoverskridende tiltag. Magisk realisme er et yndet virkemiddel som erstatning for radikal kritik og visioner og har dermed endegyldigt erhvervet sig den status som de enfoldiges sidste udvej, der altid har luret på den. Litteraturen er stort set holdt op med at tænke, fordi danskerne, som en anden forfatterkollega engang formulerede det over for mig, kun kan tåle at blive sparket blødt i maven. Debatten, både i litteraturen og i samfundet i øvrigt, er derfor først og fremmest en øvelse i at undgå skarpe standpunkter og i ikke at fornærme nogen.

Vi er blevet tvunget til at åbne os mod verden - om nogen spontan iver og nysgerrighed har der på ingen måde været tale - og vi kvitterer med at skue tilbage på den tabte uskyld der angiveligt fandtes i Danmark, før storkapitalen og den Europæiske Union opslugte os. Nostalgiske romaner om barndommens verden i halvtredserne er blevet en fast etableret genre. Hjemstavnsromanen går en gylden tid i møde, ikke mindst hvis de handler om kvinder og er skrevet af kvindelige forfattere, og beretninger om vækst og udvikling er velkomne, især hvis de har noget at gøre med eksotiske rejser, hvor man bliver sig selv bevidst, eller hvis de foregår i familiens skød.

Kun få digtere bliver solgt i flere oplag og læses og modtages af en større kreds, og resten ville forsvinde i glemsel, hvis ikke den litterære institution holdt dem i live. Til gengæld har lyrikken fået kultstatus. En af de største underholdningsmæssige succeser i de senere år er

oplæsningsaftener hvor gamle og unge lyrikere fremfører deres værker i en atmosfære, der bedst kan sammenlignes med den der hersker under en katolsk højmesse. Det er min fornemmelse at lyrikken i et vist omfang har overtaget religionens rolle som et middel til trøst og lindring. Jeg skal ikke kunne sige om det kun er et nationalt fænomen, men det er i hvert fald markant. Og det falder på en forunderlig måde sammen med en periode, hvor europæiske integrationsbestræbelser, etniske udrensninger og deraf følgende flygtningestrømme har sat dagsordenen i det danske samfund. Jeg spørger mig selv om der bag denne lyriske opblomstring ligger en form for eskapisme, ikke nødvendigvis hos vores nationale poeter men hos det publikum, de har. Det er som om den ydre verden og dens problemer er bedst tjent med at blive ignoreret.

Et åndsliv der lukker sig om det nære og det tilbageskuende må nødvendigvis blive uinteressant. Når litteraturen tenderer mod at blive så tandløs, konfliktsky og leflende som tilfældet er, og når det for den opmærksomme avislæser står klart at kritikerne nærmest må slå knuder på sig selv for at sige noget pænt om den, skyldes det et fænomen der efter min bedste viden kun kan iagttages i Danmark. En forfatterskole. End ikke i det tidligere Sovjetunionen, hvor de systemtro forfattere var højt betalte funktionærer, tog man et så radikalt initiativ. Jeg taler ikke om de kurser i kreativ skrivning der flourer i den angelsaksiske verden, og som har afstedkommet en syndflod af kedelige universitetsromaner. Nej, dette er en rigtig, af undervisningsministeriet godkendt skole hvortil man aflægger optagelsesprøve, og hvor man i en årrække studerer andres tekster og skriver sine egne, udsætter kammeraternes produkter for en medfølelse kritik i håb om at disses kritik af ens egne værker vil være tilsvarende hensynsfuld. De forfatterstuderende får statslig uddannelsesstøtte til dette formål og kan efter en kortere årrække afslutte deres studier med at kalde sig forfatter. Hvad der kommer ud af det, er i reglen en digtsamling eller en roman omhandlende deres eget rige indre liv. Af en for mig uforståelig grund er der nemlig status i at kalde sig forfatter, og her kan demokratismen i det danske uddannelsessystem træde hjælpende til: Det kan ikke være rigtigt at en person, der gerne vil være forfatter, ikke også skal have lov til at blive det på skatteydernes regning. I undervisningsministeriets

pædagogiske jargon kaldes det "at værne om de bløde værdier". Jeg standser min fremlæggelse af dette emne her, fuldstændig klar over at mine udenlandske tilhørere vil tro at jeg laver grin med dem. Men de skulle prøve at pløje sig gennem alt det ævl og sludder, som danske anmeldere er tvunget til at tage alvorligt. Jeg kunne nævne adskillige undtagelser fra dette billede af konform navlebeskuelse forklædt som dristighed og grå pænhed forklædt som second-hand avantgardisme, men det er og bliver undtagelser. Og de fleste af dem har klogeligt søgt tilflugt uden for landets grænser. Den modernisme der er afgået ved døden alle andre steder, tilintetgjort af sin egen radikalisme, trives stadig her i en velbehagelig konsensus, som der under ingen omstændigheder må pilles ved.

Set i et større perspektiv - for min skyld gerne det transnationale - er der tale om en reaktion mod den tendens til globalisering af livsyringer og af livspraksis, der formidles gennem massemedierne. En del af det danske åndsliv føler at den danske kultur, herunder litteraturen, er truet af udslettelse gennem vores deltagelse i det europæiske fællesskab, der ses som en katalysator for denne globalisering, hvor man i stedet kunne vende billedet om og sige, at det er det eneste potentielle bolværk. Det er noget barnagtigt i al denne råben om det skadelige i fransk eller især tysk for ikke at sige katolsk påvirkning af vores kultur, når firs procent af samtlige tv-film er amerikanske, det danske sprog spækket med amerikanismer, amerikansk underklassekultur dominerer film, mode og spisevaner samt måden at være kriminel og stofmisbruger på, og en ikke ringe del af dansk kulturliv er åndeligt bosat i New York. Slagmarken er naturligvis først og fremmest de elektroniske medier og film fordi det er der pengene findes, og det er sigende, at den danske regering konsekvent støtter amerikanske interesser og kalder franskmænd og andre som kæmper for et europæisk kulturelt rum for hysterikere. De sidste fem og tyve år har klart vist, hvor fordummede de europæiske befolkninger er blevet af den amerikaniserede massekulturs hærgen, blandt andet er analfabetisme et større problem end nogen sinde, og det er en banal konstatering, at litteraturen er et af de hårdest ramte ofre for denne udvikling. Taler man om forfatteren i et transnationalt perspektiv, taler man derfor om en truet art.

Når man fra EU-bureaukraternes side med jævne mellemrum prøver at dæmpe de nationalistiske og isolationistiske tendenser hos fællesskabets befolkninger, der udspringer af omfattende sociale katastrofer, fornemmelsen af uoverskuelighed, fremmedgørelse og i det hele taget en følelse af ikke at have nogen indflydelse på sin omverden, er det ofte henvisningerne til den nationale kulturs ukrænkelighed der bruges som beroligende middel. Forskellighed i enheden, som det hedder. Hvert land skal have ret til sit eget kulturelle frilandsmuseum. Der er noget rørende i at en anakronistisk folkelighed, der stort set kun er til glæde for turister, holdes frem som antidosis til den kulturelle nivellering, markedskræfterne har skabt.

Jeg tror på en fremtid for den hybride roman på tværs af alle etablerede genrer og henover men gerne med inspiration fra nationale særpræg. Romanen er et livskraftigt medie, hvis død og undergang er blevet spået med jævne mellemrum, uden at disse profetier har haft nogen virkning, snarere tvært imod. Det er blevet påstået til hud- og bevidstløshed at den store fortælling er død, og det er muligvis rigtigt, hvis man dermed forstår det utopiske element i form af alt omsluttende ideologiske imperativer, der har været udgangspunkt for så mange af dette århundredes romaner om end ikke de betydeligste. Til gengæld er andre fortællinger dukket frem der i en europæisk sammenhæng reflekterer over de værdier, vores civilisation påberåber sig. Det er ikke noget tilfælde, at romanen har fået et comeback som et forum, hvori nutiden kommenteres, ofte med en høj filosofisk cigarføring. I denne forstand er der noget ved vores europæiske provinsialisme, jeg sætter stor pris på: vi tænker hele tiden, men nu tænker vi uden centrum. Der er ingen tabuer længere men masser af skæve vinkler på etiske og moralske problemer, og der er ingen national copyright til noget som helst. Her spiller nationalitet ingen rolle, og der er ikke noget fredet territorium. Der er heller ikke kun tale om en dialog mellem forskellige kulturer men om en samtale om fælles emner i forskellige nationale tonarter inden for det samme erfaringsrum. Der er ikke den store forskel på middelklassens levevis i Vesteuropa og derfor heller ikke på de normer, den retter sig ind efter eller gør modstand imod, måske en triviell detalje hvis det ikke var fordi det læsende publikum udgøres af denne gruppe. Jeg ser en ny universalisme tegne sig i horisonten hvor

de nationale kulturers påståede renhed og selvberøende livsduelighed må vige pladsen for det der er fælles europæisk tankegods, behandlet af forfatteren som individ i sin egen ret og ikke som borger i en nationalstat.